SÄLLSKAPET SAN MICHELES

VÄNNER

MEDLEMSBLAD 26 maj 2013

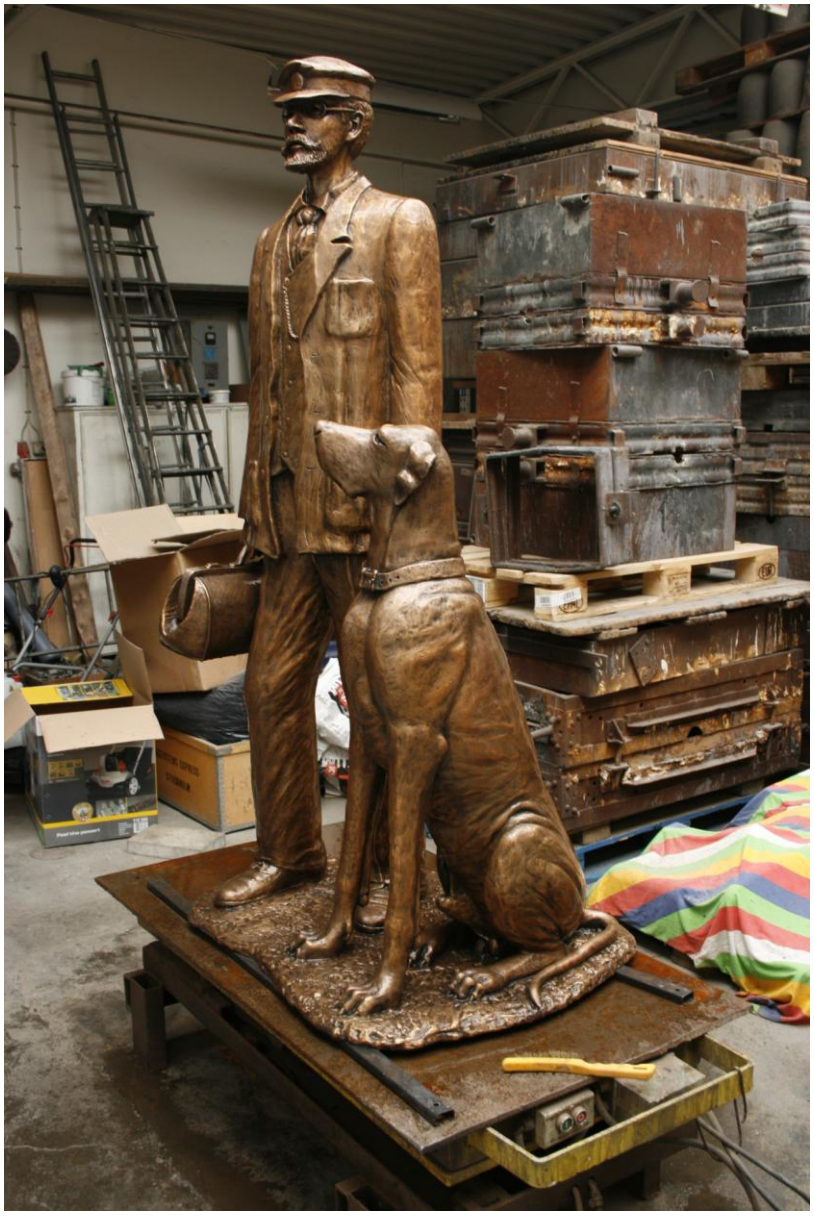

Axel Munthe och hunden Puck hos Petterssons Konstgjuteri redo för färden till Oskarshamn. Läs om tillblivelsen av skulpturen samt avtäckningen i oktober 2012 här i medlemsbladet.

INNEHÅLL

Om året som gått av Bengt Jangfeldt	3
Balansräkning för 2012	4
Axel Munthes återkomst till födelsestaden av Carl-Åke Lagergren	5
Tillblivelsen av bronsskulpturen Axel Munthe med hunden Puck i Oskarshamn av Annette Rydström	6–10
Come, come Hero mine av Bill Ottercrans	11–16
Victoria i Rom av Anders Jarlert	17-19
Kungliga Svenskar av Karl Gerhard	20-21
Krönika av intendent Peter Cottino	22-23

Sällskapet SAN MICHELES VÄNNER

Balansräkning för verksamhetsåret 2012

INGÅENDE BALANS

Skulder och eget kapital		Tillgångar	
Eget kapital	89.282:63	Kassa	3.656:00
		Plusgiro	37.096:47
		Kapitalkonto	48.530:16
	---		---
	89.282:63		89.282:63

RESULTATRÄKNING

Utgifter		Inkomster	
Möten	14.835:00	Medlemsavg	33.750:08
Omkostnader	16.128:50	Möten	13.200:00
Årets vinst	16.638:25	Omkostnader	7:50
		Ränta	644:17
	---		---
	47.601:75		47.601:75

UTGÅENDE BALANS

Kassa	2.804:00	Eget kapital	105.920:88
Plusgiro	53.942:55		
Kapitalkonto	49.174:33		
	---		---
	105.920:88		105.920:88

Stockholm 2013-02-15

Yvonne Ribbentoft

Ovanstående siffersammanställning är kontrollerad och riktigheten bestyrks

John Bengtsson Göran Walander

Det gångna året
har som vanligt kretsat kring föredragsverksamheten och det som är Sällskapets huvuduppgift, att stödja Villa San Michele.

Under hösten fick styrelsen en förfrågan från Peter Cottino om vi kunde tänka oss att finansiera renoveringen av flygeln som står i Foresterians musikrum. Med tanke på den plats som musiken intog i Axel Munthes liv fann vi en sådan insats ligga helt i linje med Sällskapets syften. Vi beslöt därför att ge ett bidrag på 4200 euro till renoveringen.

Om Munthes och hans familjs musikintresse skriver Bill Ottercrans en intressant och initierad artikel i detta nummer. Han har gått igenom musikbiblioteket på Hildasholm och ger med utgångspunkt i det och i andra källor en god bild av såväl Axels som Hildas musiksmak.

Litteraturen om Axel Munthe är inte särskilt omfattande, men hans namn dyker allt oftare upp i biografier om personer i hans närhet. I höstas höll religionshistorikern Anders Jarlert ett föredrag på Sällskapet som byggde på hans bok *Drottning Victoria – ett inre liv* (Carlssons 2012). För detta nummer av medlemsbladet har Jarlert skrivit en artikel om ”Victoria i Rom”. Hans bok är inte en biografi i traditionell mening utan en ”existentiell” sådan – författaren iakttar visserligen i stort kronologin i drottningens levnadslopp men kapitlen är tematiska. Eftersom Jarlert har hittat tidigare okänt arkivmaterial som rör Munthe tar också Muntheforskningen med hans bok ett kliv framåt.

Anders Jarlert har vänligheten att i förordet säga några ord om min Munthebiografi *En osalig ande* som inspirationskälla. Det glädjer mig, eftersom ett syfte med boken var att få specialister att ta vid där mina egna kunskaper inte räckte till. Munthe var ju så mångsidig att det vore oförsynt att låtsas kunna behandla alla de områden som han intresserade sig för (läkarvetenskap, arkitektur, filosofiska och religiösa frågor) med samma insikt.

I höst dyker Munthe upp som en huvudaktör också i en annan bok, av den tyske historieprofessorn Lothar Machtan: *Prinz Max von Baden: Der letzte Kanzler des Kaisers* (Suhrkamp Verlag). Machtan kontaktade mig för några år med anledning av Munthes kontakter med prins Max av Baden, drottning Victorias kusin, under första världskriget. När han förstod att det finns material om Max i Munthes arkiv som jag inte haft anledning att befatta mig närmare med beslöt han att skriva en biografi över Prinsen. Machtan är en skicklig arkivforskare som i likhet med Jarlert har hittat intressanta dokument som i högsta grad rör vår käre doktor. De gäller inte minst Munthes insats för säkrandet av den badensiska tronföljden – ett oomstritt faktum vars exakta natur dock är höljd i dunkel (se *En osalig ande*, sid. 377). Räcke det med att här citera kejsar Wilhelms dräpande karaktäristik av sin homosexuelle släkting Max: ”Schlappschwanz”. Spännande höstläsning, med andra ord…

Omslaget till årets medlemsblad pryds av Annette Rydströms skulptur av Munthe och Puck, som invigdes i Oskarshamn på Munthes födelsedag den 31 oktober 2012. Hennes berättelse om tillkomsten av konstverket kan läsas i detta nummer – och de som hade möjlighet att komma till årsmötet den 22 maj kunde höra henne livs levande berätta om arbetet på det.

Bengt Jangfeldt

Axel Munthes återkomst till födelsestaden

Den lilla skulpturmodellen av Annette Rydström Den 31 oktober 2012 var en stor dag för Oskarshamn. Det var nämligen dagen då Axel Munthe återvände till sin födelsestad. Med sin Grand Danois Puck och sin doktorsväska är han en stilig herre i sina bästa år, rakryggad och med fin hållning. Oskarshamnarna fick träffa honom i Kråkerumsbacken på trottoaren mellan Kungsgatan 5 och Kungsgatan 7. Han tar sig en titt på sin fars apotek som 1857 låg mitt över gatan. Idag finns där café Orkidea som i sin lilla trädgård har en minnessten över Axel Munthe. Många Munthevänner hade samlats, bland dem Axels sondotter Katriona Munthe som kommit hela vägen från Toscana i Italien och Peter Cottino som kommit från Axel Munthes villa San Michele på Capri.

Att Axel kunde återvända till sin födelsestad har möjliggjorts genom en stor och generös donation av en medlem i San Micheles Vänner, Alf Josefsson, grundaren och ägaren av elföretaget Elajo i Oskarshamn. Idén fick Alf Josefsson när han i början av december 2011 besökte utställningen om Axel Munthe som Oskarshamns kommun tagit fram. Han blev så entusiastisk att han samma kväll klockan 22.00! ringde upp kommunalrådet Peter Westlund och presenterade sin idé om en staty av Axel Munthe som han tänkte sig skänka till Oskarshamn. Konstnären/skulptören Annette Rydström i Nässjö kontaktades och likaså Bengt Jangfeldt för att få lämpligt bildmaterial. Från uppdraget till den riktiga statyn blev det dock en lång procedur. Först gjorde Annette Rydström en mycket fin och uttrycksfull ministaty till donatorn, som han visade för mig när jag intervjuade honom i hans hem i Dragskär i närheten av Oskarshamn. Därefter gjorde Annette gipsstatyn i originalstorlek i olika delar vilka skickades till Johan Petterssons Konstgjuteri i Västberga. Johan Pettersson är tredje generationens konstgjutare i sin verkstad. Före honom innehades konstgjuteriet av hans farfar och därefter hans far med kunder och vänner som bl.a. Carl Milles. Mycket kring tillkomsten av en sådan stor staty är hemligt, mer än så

Den lilla skulpturmodellen av Annette Rydström

säger inte konstgjutaren Johan Pettersson. Han påpekar dock att det är ytterst sällan att en så stor beställning kommer från en privatperson.

Men nu äntligen har alltså Axel på sin 155:e födelsedag återkommit till sin födelsestad. Vi som var närvarande fick en fantastisk upplevelse när statyn avtäcktes av Landshövdingen i Kalmar län Stefan Carlsson och kommunalrådet Peter Wretlund från Oskarshamn. ”Så lik han är min far”, utbrast Katriona Munthe i sitt mycket uppskattade tal där hon tackade donatorn, staden Oskarshamn och alla oss som var med för att hedra hennes farfar. Sedan fick vi alla tillfälle att umgås med Axel och hans Oskarshamnsvänner. Och nu kan den som vill skaka hand med Axel i Oskarshamn eller klappa hunden Puck som tittar upp mot sin husse.

Carl-Åke Lagergren

Tillblivelsen av bronsskulpturen Axel Munthe med hunden Puck i Oskarshamn

Det ringde i mellandagarna 2011: ”Hej, Alf, det var längesedan!” En tanke for genom mitt huvud. Har porträttskulpturen jag gjort av elajos grundare Alf Josefsson 2008 blivit skadad? Så var det inte alls. Han undrade om jag kunde göra en skulptur av Axel Munthe.

Donatorn Alf Josefsson och skulptrisen Annette Rydström vid porträttbysten.

Så började mitt intressanta projekt att skapa skulpturen till Oskarshamn. Jag lämnade in tre olika förslag och Alf Josefsson valde den stora skulpturen i helfigur, föreställande Munthe med hunden Puck. Hade sedan tidigare läst Axel Munthes egen bok om San Michele, läste om den med en annan skärpa för att skapa min egen bild av Axel Munthe. Guldgruvan i ämnet blev boken *En osalig ande*, skriven av Bengt Jangfeldt. Det var en mer realistisk bok om Munthes liv, person och relationer till andra människor och sin yrkesroll som läkare. Min egen bild av Munthe började ta form efter all information genom böckerna, sedan började jakten på bilder. Jag kontaktade Kungliga biblioteket, Bernadotte-biblioteket, Hildasholm och fick samma svar: det finns knappast några bilder av Munthe. – Han var en man som ogärna ville låta sig fotograferas, men en som kan tänkas ha flest bilder är Bengt Jangfeldt.

Efter en viss tvekan skickade jag ett mail till honom och frågade om han kunde tänkas lyfta på locket på skattkistan med bilder av Munthe. Jag fick i stort sett så många kända

bilder det fanns av Munthe. Bilder med lika många ansikten som hans karaktär – han var inte lättfångad, den gode Munthe. Hans frihetslängtan och intresse för djur, då främst hundar blev ett karaktärsdrag. Puck, en stor hund av rasen ulmerdogg fick stor betydelse som hans ständiga följeslagare. Jag började forska om rasen ulmerdogg, vilket visade sig vara en föregångare till nutidens Grand Danois. Bilder på nätet, kontakter med uppfödare och hundägare togs, för att få en så tydlig bild av rasen som möjligt. Senare under arbetets gång fanns bilder och hundar som objekt i ateljén.

Här byggs Axel Munthe upp. Fotografierna av honom som är uppsatta till vänster har varit till stor hjälp.

En liten modell i lera gjöts i brons cirka 30 cm hög och blev underlaget för den stora skulpturen. (Bild på denna se artikeln om Munthes återkomst till Oskarshamn.)

Det praktiska arbetet tog vid, armeringsjärn, frigolit, lera och gips fyllde ateljén i gamla Pinnstolsfabriken. Armeringsjärn och frigolit är stommen i skulpturen vilket jag sedan formade lermodellen på. Sakta men säkert växte bilden av Munthe fram. Jag ville skildra honom som en ung man med livet och drömmarna framför sig. Det var ett tidskrävande arbete, både Munthe och Puck gjöts i förlorad form. En metod jag själv utvecklat och kallar för remgjutning, då jag bit för bit gjuter mindre gipsformar på min lermodell, med inga synliga skarvar. Till Munthe blev det 45 gjutformar och Puck 24.

Skulptrisen arbetar med Axel Munthe medan hunden Puck väntar vid sidan av.

Hunden Puck får en finputsning av skulptrisen.

Axel Munthe tas ned för att sedan gjutas i brons på Petterssons Konstgjuteri.

Den färdiga skulpturen sätts på plats i Oskarshamn.

Tiden för invigningen, den 31 oktober 2012, var klar i stort sett innan jag börjat mitt arbete i mars med uppbyggandet av skulpturen. När tiden för gjutningen närmade sig var endast Munthe klar. Johan Pettersson och Mark Sweneey på Petterssons Konstgjuteri i Stockholm kom ned till Nässjö och kapade Munthe i delar för att sedan sandgjuta dessa i brons. Gjuteriet färdigställde Munthe, medan jag jobbade vidare med Puck som senare hämtades för att förenas med husse. Stenen till fundamentet kommer från Fliviks stenbrott i Oskarshamn och beställdes genom Tranås stenhuggeri vilka även var till stor hjälp vid transporter och uppsättningen av bronsskulpturen i Oskarshamn. Kommunen färdigställde platsen för skulpturen och Munthes vänner i Oskarshamn organiserade invigningen. Min nervositet var stor när täckelsen föll av skulpturen

En bland gästerna var Axel Munthes barnbarn Katriona Munthe som kommit från Italien för att närvara vid invigningen. Hennes spontana uttalande satte punkt för mitt skulpturprojekt till Oskarshamn. ”Jag trodde först jag såg min far, han och farfar var mycket lika. Jag måste säga att konstnären fångat uttrycket och hållningen, det är en imponerande avbild av någon hon aldrig mött.”

Annette Rydström

Kungaparet inledde Eriksgatan i Småland i Oskarshamn den 5 mars i år och besökte då Axel Munthe och hunden Puck.

COME, COME, HERO MINE!
Hilda och Axel Munthes musik på Hildasholm

Huset är ritat av Torben Grut i Vasa-renässansstil och blev klart 1911. Gården kallades i folkmun Munthes. Hildasholm var en senare benämning.

Det är lätt att föreställa sig vacker musik i detta hus, fyllt som det är med konst och vackra möbler och ting, med en estetiskt fulländad arkitektur i en naturskön miljö. Omgivet av en underbar trädgård. Harmoni och stillhet, upplagt för kärlek och romantik: Hildasholm i Leksand. Eller Munthes, som huset kallades när Axel Munthe (1857–1949) lät bygga denna ståndsmässiga bostad åt sin nyblivna hustru Hilda Pennington Mellor (1882–1967) – på tjugotalet fick det namnet Stengården och efter Hildas död uppkallades det efter henne.

Munthe, den svenska drottningens livmedikus och byggherre till den beryktade Villa San Michele på Capri, valde arkitekten Torben Grut att göra ritningarna till byggnaderna, han som ritat Drottning Victorias sommarresidens Solliden på Öland och skulle rita Stockholms olympiska stadion. Hildasholm blev klar 1911, fyra år efter bröllopet i London. Landskapet i Dalarna drog många kända personer till sig inom de nationalistiskt romantiska kretsarna. Det var en kär omgivning också för Axel, där han hade upplevt många fotvandringar som ung man. Och här ovanför Siljans stränder ville han att hans familjs sommarboning skulle stå.

Han avstod från besök

Så värst mycket romantik blev det måhända inte. Axel bodde inte här ofta och inte heller länge vid sina besök. Det var oundvikligt att det skulle uppstå schismer i äktenskapet. Antingen avstod han själv från besök eller så var han portförbjuden av Hilda. Dock var han tillsammans med henne här och i London under olika perioder, i synnerhet de första åren. Och jag är övertygad om att det ändå fanns många stunder då Axel och Hilda upplevde en djup själslig förening, en andlig konsonans som höjde sig över dissonansen som i övrigt präglade deras liv som äkta makar. Genom musiken. Han var ju en talangfull pianist och hade en fin ljus barytonstämma, bekräftad av många minnesanteckningar, och hon var likaså en mycket duktig pianist med bra sångröst. Här och i London kunde de musicera tillsammans, spela och sjunga. De kunde mötas i en värld som

de kunde dela. De musikaliska värderingarna var gemensamma. Detta antagande grundar jag på min granskning av notsamlingen som finns bevarad på Hildasholm. Och vi vet ju genom Axel Munthes brev och böcker vilken roll musiken spelade i hans liv och i stort sett vilka tonsättare som var viktiga för honom. Få har skrivit så vackert om Schubert som Munthe i *Boken om San Michele*. Och nu vet vi vilken musik som var betydelsefull också för Hilda.

Musikrummet på övervåningen känns som en central plats i huset. I ett skåp i detta rum förvaras Hildas och Axels musiknoter. Där ligger drygt tre hyllmeter noter och, mig veterligen, där har de legat, gömda och glömda, under alla dessa år utan att någon någonsin har inventerat hela samlingen. Under några gudomligt vackra höstdagar fick jag tillfälle att titta igenom den sedan intendent Pia Thunholm mödosamt hade burit ned allt till en av flyglarna där jag fick sitta i uppvärmd lokal. Huvudbyggnaden är nämligen fortfarande utan centralvärme och blir snabbt nedkyld. Huset var helt omodernt ifråga om uppvärmning och elektricitet under Hildas livstid. Inte förrän 1995 blev elektricitet indragen. Resultatet av nämnda inventering – i handskrivet manus utan backupkopior – försvann dock, blev stulet, tillsammans med övrigt bagage, av italienska tjuvar när jag var på väg till Venedig från Capri där jag hade omarbetat materialet. Dessa rader är alltså produkten av en ny genomgång tack vare vänligt tillstånd av de nuvarande eldsjälar som sköter Hildasholm: Christin Edström, Karin Danielsson och Ingemar Blomqvist.

Många varningssignaler

Axel Munthe var femtio år gammal när han gifte sig för andra gången. Han var som han var. Sanningen i det gamla ordspråket att man inte kan lära gamla hundar sitta bekräftas i hans fall. Varningssignalerna var många: ett olyckligt, totalt misslyckat första äktenskap, mängder av kvinnohistorier och ett rastlöst behov av frihet och ensamhet.

Men Hilda hade fallit för hans charm och hans anseende som läkare. Och hon insåg att han behövde hennes hjälp på grund av tilltagande blindhet. Hon var relativt ung och som de flesta kvinnor i början av en relation trodde hon på kärlekens kraft och var villig att tillmötesgå hans behov, villig att underkasta sig, bara han var lycklig. Det var ju kvinnan som skulle anpassa sig. I början dyrkade, avgudade, hon honom. Ett långt brev som hon skrev till honom strax före bröllopet, citerat av Bengt Jangfeldt i hans stora Munthe-biografi *En osalig Ande*, vittnar om hennes sinnesstämning. Hennes beundran var gränslös. Hon ville uppleva lyckan av att vara där när han kom hem, ville sköta om honom, ville få träffa honom endast när det passade honom, han var efterlängtad och älskad, men fri.

Denna sinnesstämning och hoppfulla förväntan bekräftas, illustreras, också musikaliskt i ett stycke musik och text som jag hittat i samlingen. Dessa notblad är just från tiden efter bröllopet: en sjusidig, starkt idoliserande dyrkan uttryckt i trängtans och trånadens alla utsökta romantiska och sentimentala schabloner. Stycket heter *My Hero: Air and Waltz Song* av Oscar Straus (inte att förväxlas med Straussfamiljen, ej släkt) med engelska ord av Stanislaus Stange, ur ett större verk *The Chocolate Soldier*, utgivet av Remick & Co., N.Y., 1908.

Underhållning av högsta märke

Det är faktiskt ett underbart stycke, trots pekoralartad text, lyriskt svängig vemodig underhållningsmusik av högsta märke, tycker jag. Man ska komma ihåg att pekoral av dem som inte är inblandade upplevs som skrattretande men för kontrahenterna kan det bottna i äkta passion. Det beror på hur kärleken upplevs. Men jag har svårt att föreställa mig att Hilda och Axel spelade och sjöng detta tillsammans! Under hennes många stunder av ensamhet kan jag dock se henne sitta vid sin Bechstein, melankoliskt spelande fram sin längtan…

Att döma av den stora mängd populära romantiska schlagers och salongsmusik i samlingen var Hilda innerst inne en djupt känslomässig och romantisk människa. Det mesta verkar vara hennes eller familjens noter från tiden före bröllopet. Många har inskriptioner och namnsignaturer skrivna på titelsidorna, där Hildas namn ofta förekommer, eller hennes brors eller mors, Anna, som naturligtvis också spelade piano. Bland annat finns ett charmigt handskrivet stycke, ”*Schottisch”*, av G. Sanfiorenzo dedicerat till henne: ”*À ma chère amie Madame Anni Mellor*”, signerat av tonsättaren ”*Giglio*”.

Många originella verk

Här finns ett femtiotal olika låtskrivare, de allra flesta bortglömda idag, som till exempel den populära tyska kompositören Gustav Lange, med

många stycken, bland andra givetvis *Blumenlied* och *Edelweiss*. Österrikaren Anton Diabelli är representerad med flera lätta stycken (dock inte Beethovens berömda och svåra *Diabellivariationer),* liksom tysken Franz Hünten med några rondon, danser och fantasier. Henri Herz, den produktiva österrikaren/fransmannen som skrev i alla genrer har rätt många alster med. Fransmannen Renaud de Vilbac, upphovsman till några originella verk men framför allt arrangemang av kända tonsättare spelades flitigt i familjen. En av de mest populära tonsättarna i England under slutet av 1800-talet när det gäller sångkompositioner var italienaren Paolo Tosti, här med några kända sentimentala sånger. Naturligtvis finns i en sådan familj också en hel del gamla engelska och irländska ballader och melodier.

Samlingen visar att Hilda hade en gedigen mångårig musikalisk uppfostran. Man blir alldeles utmattad när man tänker på allt det slit som alla dessa nötta vältummade övningsband innebär. Här finns mängder av gamla ”*exercise-*”, ”*études-*” *méthode-*”, ”*theorie-*”, ”*mécanisme-*” och ”*Kunst der Fingerfertigkeit-*” häften: många tjocka volymer av Marmontel, Lemoine, Czerny, Cramer, Bertini, Lack, Marchesi m.fl.

När det gäller Hildas och Axels egna barn, sönerna Viking (Peter) och Malcolm, så finns betydligt roligare undervisningsmaterial i samlingen. Här har vi bland annat sådana band som *Hiles Catechism of harmony* och en välanvänd *Méthode de piano pour les enfants* av Adolphe Le Carpentier, Lundquists *Hennes Piano-Skola för Hemmet*, Skoglunds sex inbundna häften *Sjung med oss, Mamma* med förord av ”Tant Lea”,*Vingt pièces enfantines pour piano* av Francis Thomé med utsökta illustrationer (och med många av någon i familjen inskrivna finger sättningar i blyerts) och, naturligtvis, bilderboken *Borgmästar Munte* av Elsa Beskow med text och musik av Alice Tegnér. Ett album, *Åtta barnvisor* ur Oterdahls Blommornas Bok, musiksatta av Herman Palm, har en inskription skriven av Axels syster: ”*Till Wiking Munthe. Midsommar1908, från Faster Anna.”* Och självklart hade Hilda med sig till barnen verk från sin ungdom såsom Robert Schumanns Op. 68, *Album für die Jugend* och Op. 15, *Kinderszenen*. Därtill finns många olika musikaliska lek- och danssamlingar, till exempel Longmans *The singing circle. A picture book of action songs and dances*, 1911.

I musikrummet samlades familjen ofta för att sjunga och spela tillsammans

Med konstnärlig fantasi

Hilda och pojkarna var förutom allt musicerande jämt sysselsatta med dockteater och skådespel. Med sagolik konstnärlig fantasi skapade de all rekvisita och alla dockor och kostymer själva. Dessa aktiviteter med dockteater nämns i några rörande lakoniska dagboksanteckningar från 1926 när Axel var närvarande. Lördagen 4 september skrev Hilda: ”*Axel came home. Met him in the Allé before house. Leksand.”* Söndagen 5 september: ”*Went to Church all together. Communion Service.”* Måndagen 6 september: ”*Went with Axel to Esther in afternoon. Boys dressed in Egyptian clothes for their Father at supper.”* Tisdagen 7 september: ”*Boys played La Donna Allegra on Puppet Theatre for their Father after supper”.* Och sedan, dagen därpå, hennes jobbiga verklighet! Onsdagen 8 september: ”*Axel left for Stockholm. Packing started. Awful days struggling to get all done.”* Det har inte gått att ta reda på vilken musik som användes, om det nu förekom, i samband med sådana uppträdanden.

Att detta behov av musik och skådespel uttryckte sig också hos Hildas barnbarn har Malcolms dotter Katriona berättat för mig. Som oftast var alla sysselsatta med att sjunga och spela, med Hildas fordrande entusiasm som drivande kraft.

När det gäller det klassiska inslaget i samlingen så ser vi att Axels närvaro eller påverkan är påtaglig. Men det visar antingen att det är hans smak som råder eller att Hildas och hans smak och preferenser överensstämmer. Jag tror på det senare. Mycket av dessa musiknoter hade Hilda naturligtvis med sig från sitt tidigare liv i Biarritz och England. Hennes namn finns skrivet på många omslag och det finns många dedikationer till henne som Schuberts *Rosamond*, ”*For Miss Mellor*” och exempelvis på ett stycke av Henri Sohier, ”*Á mademoiselle Pennington Mellor… Bal d'Enfants, 31 janvier 1883 – H. Sohier*”. Somligt var säkert gemensamt inskaffat men en del tillhörde Axel. Förutom en del album (såsom Schubert, där jag tror mig känna igen hans handstil i inskrivet kladd) så har han fått vissa notblad i gåva från olika vänner: Mozarts *A-dur Sonat* och Carl Tausigs bearbetning av D. Scarlattis *Zwei Sonaten* där det står dels ”*Till dr Axel Munthe 31/10…*” dels ”*Axel Munthe 31 okt…*”, med olika årtal och givarnamn, gåvor som uppenbarligen var födelsedagshälsningar.

Kunde musicera ostörd

Det är troligt att det dessutom finns musikhäften här som ursprungligen kommer från stället han disponerade vid Tullgarns Slott vid tiden före bröllopet. Han hade ju ett piano i ett av husen och där kunde han musicera ostörd tillsammans med Kronprinsessan Victoria. Hur det än må vara med den saken så tyder Hildas klasstillhörighet och uppfostran på gedigna borgerliga värderingar, också inom musiken. Och eftersom vi vet att musik var livsviktig för Axel var Hildas musikaliska begåvning och bildning säkert ett bidragande incitament till deras relation (hans första hustru, sägs det, var helt omusikalisk), förutom förstås det faktum att hon var vacker och kom från en förmögen överklassfamilj.

Hur som helst så finns här alla tonsättare som Axel beundrade, sjöng och spelade, desamma som uppenbarligen också Hilda gillade, alla som var nödvändiga för honom för att kunna behålla sin andliga balans och harmoni, uppnå det existentiella jämnmod som gjorde att han kunde klara de slitsamma krävande plikterna som livmedikus och alla sociala krav. Mozart, Beethoven, Schubert, Chopin, Mendelsohn, Schumann, Brahms – deras verk finns här, för det mesta i fullständiga utgåvor för piano eller sång och piano eller som t.ex. symfonier, operor och rekvier i arrangemang: många *Berühmte Arien* etc. kärleksfullt slitna och nedklottrade med markeringar och bockar framför olika favoritstycken. Många av dessa band är helt sönderspelade. Därtill förekommer hela spektrumet av övriga tonsättare från de klassiska och romantiska epokerna. Wagner representeras här med fullständiga klaverutdrag ur fem operor. Mycket Grieg. Dock ganska få från barocken. Men inga moderna 1900-talsverk finns med.

Få svenska tonsättare

Det var förväntat att jag inte skulle hitta många svenska tonsättare i samlingen, fast man tycker att båda Axel och Hilda skulle ha tilltalats av den nordiska, naturlyriska tonen som var utmärkande för många svenska tonsättare vid sekelslutet och i början av 1900-talet (det finns däremot mycket Grieg och några stycken av Sibelius i samlingen). Men här är bara tre svenskar: Emil Sjögren, med *Sechs Lieder*, op. 12, för en röst och piano, August Söderman med *Heidenröslein* (Heine) för en röst och piano samt August Södermans *Ett bondbröllop* i arrangemang för piano, med namnteckningen ”Anna Munthe” skriven på omslaget. Hugo Alfvén är representerad med endast ett stycke: *Julsång*, till en dikt av Edvard Evers, för en röst och piano. Därtill kommer ytterligare två svenska namn, men med en lite annorlunda genrebeteckning: Birger Sjöberg med ”Småstadsvisor” ur *Fridas Bok*, och Gunnar Wennerberg med *Glunterne*, duetter till pianoackompanjemang.

Det är förvånande att det inte finns mer Alfvén i samlingen. Han bodde ju nästgårds, så att säga, först i Tällberg och sedan Tibble. Han var en uppburen tonsättare, och i hans omfattande produktion ingår omkring femtio kompositioner för piano eller sång och piano. Visst skulle väl Hilda och Axel ha kunnat hitta verk som de kunde ta till sig? Jag tror inte att det var Alfvéns musikaliska språk som inte passade dem utan snarare att det handlade om personkemi. Familjerna kände varandra, men umgicks inte. I Hildas dagboksanteckningar finns referenser om besök till andra i grannskapet, exempelvis Zornfamiljen, men inte till Alfvén. Kan förklaringen sökas i det banala faktum att vi här hade två

starka envisa kvinnokarlar som inte tålde konkurrens?

Väntrum som en liten salong

Alfvén hade dock besökt Munthe 1901 i Rom i egenskap av patient. Mötet har han skildrat i sina memoarer *Första satsen. Ungdomsminnen* (1946) i följande dråpliga ordalag:

> ”Väntrummet var inte stort, och inte verkade det heller som ett väntrum utan snarare som en liten salong i en stor målares hem. Där låg böcker och planschverk i praktfulla band huller om buller bland brokader av siden och sammet, allt i skenbar oordning; och på bord och hyllor fanns en del konstföremål, som man inte ställer till beskådande för vem som helst. Det hela var sammanställt och ordnat med en artistisk, raffinerad smak, som i hög grad tilltalade mig. Så var det min tur att stiga in i mottagningsrummet. Doktorn var något över medellängd. Gestalten verkade mager. Håret och helskägget hade mörkbrun färg. Blicken kunde jag inte se, ty den doldes bakom solglasögon. Hans väsen präglades av en så påfallande nervositet, att jag ett ögonblick undrade, om inte han var i större behov av lugnande piller än jag.”

Fastän det påträffas få svenska tonsättare inom den klassiska genren i samlingen är svenska folkvisor ganska väl representerade. Här finns band som sångsamlingen *Sjung Svenska folk* från 1911, *100 Svenska folkvisor* med pianoackompanjemang *Åtta af våra vackraste folkvisor* med teckningar av Ingrid Gustafsson, Dicanders *Folkliga koraler från Dalarna*, samt olika enskilda notblad med folkvisematerial. Ett häfte, Gustaf Häggs *Svenska Folkvisor* med Axels namnteckning på omslaget, har följande inskription: ”*Axel Munthe d. 24/12 1909 Innerliga hälsningar*” (oläsligt namn p.g.a. skada men syster Annas handstil). En julhälsning från systern!

Några av de mera kuriösa inslagen i samlingen består av olika nummer av *The Illustrated London Times*, med *Musical Supplement*, innehållande engelska sånger och melodier och utsökta gravyrer. Ett nummer, från den 25 november 1851, innefattar dansk musikalisk krigspropaganda riktad mot Preussen (konflikten

Ett romantiskt porträtt av Hilda hänger i musikrummet. Oljeskiss av Franz Lehnbach.

över Schleswig-Holstein slutade med att Danmark förlorade kriget). ”Den tapfre Landssoldat” löd i översättning *The Gallant Soldier*, som lovprisar de hjältemodiga soldaterna som kämpar mot tyskarna, ”… hurrah for the Dannebrog (den danska flaggan) … hurrah! The Germans we defy!” Och sången är illustrerad med en teckning av Kongen med ”sabre drawn to cut the Germans down!”

När man tänker på Axels modiga uppoffrande insats som volontärläkare vid fronten 65 år senare skildrad i hans bok *Red Cross & Iron Cross*, där han i ett fränt angrepp fördömer det preussiska barbariet under första världskriget, kan man anta att denna friska militärmarsch vann hans gillande.

Det är inte förvånande att många tonsättares verk förekommer i samlingen *à quatre mains*. Det var ju ett vanligt sätt att umgås inom bildade kretsar och nästan det enda sättet för de flesta att få uppleva orkestermusik. Somliga band har kärvänliga inskriptioner till familjemedlemmar, till exempel *Ouverturen für das Pianoforte zu vier Händen von W.A. Mozart* (innefattande åtta ope-

ror) med dedikation: ”*À ma bien chérie Hilda de ta vieille amie*, (otydbar signatur), *2 octobre 94*.”

Bortsett från kvinnliga upphovsmän till musikstycken för barn i samlingen så lyser de i övrigt med sin frånvaro. Bara två finns med, tvivelsutan tillhörande Hilda. Rosa Guerini med *Romance* för violin och piano, *Six bagatelles* op. 4 för piano samt ett par rörande sånger ur hennes op. 9, en med titeln *An epitaph On a robin redbreast*, ett motiv som borde ha tilltalat Axel! Mer intressant är tre mycket slitna omfångsrika band av Mathilde Marchesi, som var professor och medlem av flera europeiska akademier. Här har vi hennes op. 2, *L'Art du Chant*, 24 *Vocalises pour soprano ou mezzo-soprano*; op. 11. *12 Études de style pour soprano ou mezzo-soprano*; op. 31, *Méthode de chant, théorique et pratique en 3 Parties*. Man måste beundra Hildas ihärdiga flit i musikens värld! I Paris hade förresten Marchesi sitt eget sånginstitut, nära Axels mottagning!

Trots att Axel Munthe var en radikal föregångare och vidsynt progressiv på många sätt, till exempel i sin yrkesutövning och sina många humanitära insatser, är det föga förvånande, om man känner till hans fördomsfulla inställning i saken, att just ovan nämnda ”kategori” saknas i samlingen: de kvinnliga tonsättarna. Han företräder en typisk manlig inställning för sin tid, den som fortfarande ifrågasatte kvinnans skapande förmåga på det kulturella området. Hilda skulle ha kunnat protestera som den starka skapande kvinnan hon var, men *notsamlingen* visar inte att hon tänkte annorlunda än Axel, om nu musikinnehav bevisar något i hennes fall.

”Se på musiken!” säger Axel i *Boken om San Michele*, ”… såvitt jag vet finns inte en enda komposition av rang av kvinnohand och inte heller har jag någonsin hört en kvinna spela *Adagio sostenuto* ur Beethovens opus 106 till min tillfredsställelse.”

Man häpnar! Var hade Axel hållit hus under alla år! Hur kunde han undgå att uppmärksammas på alla begåvade kvinnor som började träda fram på den offentliga scenen inom de olika kulturyttringarna? Visserligen bodde han tämligen isolerad på Capri under många år men han var ofta på besök i London, i Sverige och Europas huvudstäder. Och han hade ju sin bostad och läkarmottagning i Paris under flera år. På olika salonger, scener och akademier i staden framträdde många talangfulla kvinnor som började bryta sig in i männens domäner. Man undrar: var han inte ens nyfiken? Kanske var han det, men vi vet inte. Var hans krav alltför exklusiva?

Musiken var en oskiljaktig del av Axel Munthes liv. Man kan hävda att han behövde den för att kunna överleva. Samma sak kan säkerligen sägas om Hilda; musiksamlingen visar att musiken fanns där under hela hennes liv. Axels djupa kärlek till musiken, den musik som han älskade, är gripande och mycket vacker – och odiskutabel. Men hans förringande, avfärdande attityd gentemot kvinnliga musiker är svår att förstå eftersom de två mest närstående kvinnorna i hans liv, de som han musicerade med, Hilda och Drottning Victoria, båda var skickliga pianister. Två kvinnor som delade och berikade hans musikaliska värld. Två kvinnor som älskade honom.

Hildas och Axels musiknoter vilar åter i sitt gömställe på Hildasholm. De har återgått till sin tysta långa ensamma sömn, bevakade av vemodiga blickar från porträtten som hänger mittemot varandra, hennes ovanför den älskade Bechsteinflygeln, hans längre bort mot dörren, men som kanske väcks till liv nattetid eller under vinterns ensliga tillvaro – vem vet… Vandrare som går förbi Hildasholm just då kan, om de lyssnar noga, höra *An die Musik* eller *Gretchen am Spinnrade* eller *Ständchen*… eller kanske *My Hero* (för jag tror likväl att han förblev hennes hjälte, trots allt) sväva där över Siljans stränder… en längtan till själslig förening i kärlek till varandra genom musiken.

Bill Ottercrans

Artikelförfattaren växte upp i USA, där han arbetade bl.a. som hästskötare i Klippiga bergen och Alaska samt som lärare. I Sverige har han varit lärare, översättare och bibliotekarie bl.a. på Musikaliska akademiens bibliotek.

Victoria i Rom

Om drottning Victorias vistelser på Capri vet vi genom Bengt Jangfeldts *En osalig ande* ganska mycket. När det gäller hennes första period i Rom, från 1892, skrev Anna Brahe redan i en av de första minnesböckerna efter drottningens död om hur Victoria promenerade mycket, om morgnarna till Villa Doria Pamphili eller Villa Coeli-Montana. ”Men i synnerhet var H.K.H. tilltalad av att bege sig till Villa Albani utanför Porta Salaria för att njuta av dess rika konstskatter och minnen.” Någon gång besöktes målarateljéer. Hon åtföljdes alltid av hundarna Tom och Fellow. I Rom bodde Victoria till en början i ett palats vid Via Tritone, men de följande åren i en solig och bekväm hörnvåning på Grand Hôtel. Den enda festlighet hon deltog i var det italienska kungaparets silverbröllop våren 1893. Däremot umgicks hon med den tyske ambassadören von Bülow och kardinal Hohenlohe. Årliga besök gjordes hos påven Leo XIII och det italienska kungaparet. Genom brev och dagböcker har jag fått blicka in i detta umgänge.

En mycket ensam människa

Axel Munthe var inte ensam om att trösta Victoria under vistelserna i Rom. År 1892 återknöt hon kontakten med sin äldre släkting, Gustav Adolf Kardinal Hohenlohe-Schillingsfürst (1823−96). Liksom Victoria (och Munthe) var han en i grunden mycket ensam människa, som ständigt upplevde sig missförstådd och förföljd, särskilt av jesuiterna, som han t.o.m. misstänkte för att försöka förgifta hans mat. I Rom var han en outsider och bildade ”ett parti för sig själv”. Han hade spelat en politisk roll när Bismarck 1872 meddelat att kejsar Wilhelm I (Victorias morfar) utsett Hohenlohe till tyskt sändebud vid Heliga stolen, som emellertid vägrade ackreditera honom, med motiveringen att en protestantisk stat inte kunde representeras av en kardinal, varpå Bismarck inledde den hårda tyska kulturkampen. Först när Hohenlohes bror 1894 blev tysk rikskansler normaliserades hans relationer med påven.

Drottning Victoria med sönerna Gustaf Adolf och Wilhelm

Hohenlohe har kallats en kyrkofurste mer i renässansens än i 1800-talets stil, och han har gått till eftervärlden särskilt som Franz Liszts beskyddare. Liszt tillägnade honom åtta koraler som alltjämt spelas, och det var av Hohenlohe som Liszt 1865 tog emot de fyra lägre kyrkliga vigningarna. Detta var också Victorias kulturmiljö, som hon kände alltifrån sin uppväxt i Baden, där både Liszt och hans svärson Richard Wagner musicerat.

Även för Victorias andliga utveckling fick Hohenlohe stor betydelse. Hans motto var ”arbeta vad du förmår, så länge, så troget du förmår, – och sedan, när det blir kväll, – släpp dina verktyg ur hand och minne och dö av nåd”. Victoria gjorde orden till sina: hon åter-

kom till dem i brev till Munthe ännu 1922. De är ett uttryck för den spiritualitet hon förut mött i den engelske prästen Charles Kingsleys aktiva resignation, och senare skulle möta i Markus Aurelius' stoiska självbetraktelser.

I den tyska kulturkretsen

I Rom umgicks kronprinsessan Victoria också med det tyska sändebudet Bernhard von Bülow, som i mars 1896 skrev till sin vän Greve Eulenburg: ”Din arma väninna i Grand-Hotel är djupt bedrövad över att Du inte kommer hit. Hennes tillgivenhet för Dig är rörande. Jag kommer just från henne, jag har gjort allt för att trösta henne.” Ett år senare skrev Bülow att ”kronprinsessan lider ganska mycket, ganska melankolisk. När hon talar om Dig, – och med mig talar hon nästan uteslutande om Dig! – lyser hennes vackra ögon med feberaktig glans”. Philipp Eulenburg (1847−1921) tillhörde de förtrogna för vilka Victoria åtminstone delvis öppnade sitt hjärta. I ett brev 1894 ville hon fortsätta deras avbrutna samtal om varför man så oändligt hårt håller fast vid sitt gamla hem. Alla minnen från barndomen, kanske livets skönaste, åtminstone de soligaste och mest bekymmerslösa, bevarades där, och till dem ilade man alltid så gärna åter. Genom sitt inflytande över Victoria spelade Eulenburg också en politisk roll i Sverige, särskilt i Norgefrågan under 1890-talet. Efter hans fall 1908 behöll Victoria kontakten med honom, och arbetade ännu efter hans död aktivt för hans upprättelse.

Den tyska kolonin i Rom träffade Victoria ofta vid sina besök i den lilla tyska kyrkan på Capitolium, där man firade sina gudstjänster ända fram till 1915. Först 1922 invigdes den nya Christuskirche. Ett problem var tyskarnas närgångenhet: på påskdagen 1900 hörde Victoria vad som enligt Augusta Alströmers journal var ”en ovanligt bra predikan” där, ”men den massa tyska förnämiteter, som Hon skall helsa på efteråt förtager verkan deraf”. Detta var väl ett av skälen till att kronprinsessan i stället ofta besökte den engelska kyrkan, eller ”engelska högkyrkan” som Augusta kritiskt kallade den. Där gick de båda damerna också vid flera tillfällen till nattvarden. Ett annat skäl till de engelska kyrkobesöken var att Tyska kyrkan i Rom var så liten. Långfredagen 1896 var där ”en sådan massa menniskor, så att vi, med många andra, fingo vända om, utan att någonsin komma in”. Istället fick de gå i Peterskyrkan, ”der det nog var mycken vacker sång, men långa processioner & påhitt & när vi sedan vid hemkomsten samlades till vår svenska Gudstjenst kände man bäst hvilken annan Ande, som der var rådande”, skrev Augusta Alströmer.

Friherrinnan Augusta Alströmer f. Ehrenborg (1847−1922) fick stor betydelse som Victorias ressällskap 1891−1902 och senare även på Solliden. Hennes religiositet var mera lågkyrkligt pietistisk än Victorias, hon rapporterade till ”high quarters”, som Victoria ibland kallade drottning Sophia, och hon kunde vara mycket egensinnig. Själv formulerade hon sin uppgift hos Victoria i Rom som att ”be för Henne & hålla af henne, samt varna & akta Henne”. Hon tycks som få ha vågat tala klarspråk med kronprinsen, som när hon 1897 skrev till honom: ”Men efter ett långt samtal med HKH. Kronprinsessan igår qväll kan jag icke motstå att uttrycka en från hjertat gående bön, att, om möjligt är, så *kom hit* & se om sin gemål!”.

Fyrhändigt med värkande pekfinger

Med ”Gusten”, som Augusta Alströmer kallades, spelade Victoria också fyrhändigt piano – under den andra Egyptenresan 1891−92, i Baden, och i Rom. I februari 1900 spelade Augusta fyrhändigt med Victoria ”så godt det gick för Henne med ett värkande pekfinger, men tiden blir naturligtvis lång för Henne, när Hon sitter ensam, instängd af vädret”. En dryg vecka senare beskriver Augusta hur hon på nytt spelat *à quatre mains* med kronprinsessan, ”så godt sig göra lät med det värkande fingret, som dock bör tvingas till en lindrig motion”. Däremot tycks Victoria inte ha besökt opera och konserter i Rom. Det berodde nog endast delvis på den italienska repertoaren, som inte var hennes, utan mest på den sena tidpunkten. Hon hade aldrig varit någon kvällsmänniska, och blev det än mindre under sin sjukdom. I Karlsruhe gick det betydligt lättare, med tidiga före-

ställningar och en täckt gång mellan slottet och hovteatern. Där hände det att Victoria på söndag eftermiddag gick på operan medan ”Gusten” gick i kvällsgudstjänsten. På förmiddagen hade båda förstås varit i kyrkan.

För Victoria som å ena sidan lätt överansträngde sig när hon var på gott humör, å andra sidan kunde totalt passiviseras när hon var nedstämd, fungerade friherrinnan Alströmers sällskap utjämnande och uppmuntrande. I Rom skrev Victoria dagligen brev till sin make, men på måndagarna, när hon skrev till sina föräldrar, fick ”Gusten” istället skriva till kronprinsen.

Besök hos Leo XIII

Som kronprinsessa besökte Victoria flera gånger påven Leo XIII (påve 1878−1903). Som protestantisk furstinna kunde Victoria besöka både det svarta och det vita hovet (påvens resp. den italienske kungens), en kombination som var omöjlig för katoliker, eftersom man ju måste besöka något av de båda hoven först, och det innebar fram till konkordatet 1929 ett åsidosättande av det andra hovet.

Den närmaste anledningen till Victorias besök hos Leo XIII var att påven träffat hennes framlidne lillebror prins Ludwig av Baden, och fört ett längre samtal som gjort ett djupt intryck på denne. Med Victoria talade påven om den döde: ”Jag kan ännu se den unge mannen för mig.” Victoria telegraferade påvens ord i ett långt telegram till sina föräldrar. Även till andra yttrade sig påven mycket positivt om prins Ludwig och om storhertigens vänliga uppmärksamhet mot honom själv. Till upprepade, senare besök av Victoria hos påven Leo var Oscar II till en början kritisk. Att anledningen till Victorias påvebesök var av personligt slag bekräftas av att de tycks ha upphört efter Leos död 1903.

Med etiketten var Victoria noga. Ännu mot slutet av 1920-talet, under hennes sista långa vistelse i Rom, beklagade hon sig till riksmarskalken Printzsköld över Gustaf V:s ”otroligt mondäna lif” när han var i Rom. Särskilt riskabelt var att han skulle anlända alltför snart efter det italienska kronprinsbröllopet, som han tackat nej till.

Augusta Alströmer ger en inblick i Axel Munthes behandling, när hon 1895 skriver: ”Emellertid är Munthe rätt nöjd med Henne & säkert är att hans suggestions behandling har en mycket god & lugnande inverkan & lynnet är nästan alltid jemnt & godt, om än något nedstämt ibland.” 1898 skriver hon om hur kronprinsessan ”promenerat med Doktorn och sedan gjort långa åkturer på Via Appia (idag med Prins Reuss, igår med mig)”. Hon försökte också göra hotellmiljön hemtrevlig (1899): ”Nu äro vi väl installerade här igen i våra vanliga rum och sedan man vändt lite på alla möblerna, har det lyckats få bort den vanliga hotellstelheten & få lite af hemtrefnad deri. Det lyckas dock aldrig riktigt, men man lurar sig sjelf med alla sina käras porträtter.”

Mera omväxling och kulturell stimulans

Den största skillnaden mot de senare vistelserna på Capri var att det sociala umgänget var så mycket större och mera påträngande i Rom. För Victoria var det både positivt och negativt: mera omväxling, intellektuell och kulturell stimulans, men samtidigt en ständig risk att lätt och fort trötta ut sig. Likväl återvände hon under de sista åren till Rom, när hon inte längre orkade med Capri. Och i Rom måste hon bo och leva ståndsmässigt. Prins Wilhelm skrev: ”Det var en hel liten karavan av folk som bröt upp från Mainau: uppvaktande, tjänare och sjuksköterskor, tillsammans två vagnar fulla, jämte 2500 kg bagage. Inga småsaker, som Du ser! Men så går det till när en drottning reser… om hon är sjuk. Själva Rothschild kunde inte gjort det ståtligare.”

I Rom, närmare bestämt i Villa Svezia, var det också som drottning Victoria avled, den 4 april 1930. Om det kan man läsa mera i min bok *Drottning Victoria – ur ett inre liv. En existentiell biografi* (Carlssons 2012).

Anders Jarlert

Anders Jarlert är teol. dr och verksam vid Lunds universitet.

Kungliga svenskar

av Karl Gerhard

För första gången på många vårar har inte Puck Munthe gjort den vanliga resan från syd till nord tillsammans med sina kära flyttfåglar. Den gamle uven har stannat i sitt näste på Capri, väl skyddad från näsvisa rovfåglar av typen Messerschmitt och Stuka och antagligen är han i färd med att bygga bombsäkra skyddsrum för svenska småfåglar som äro för nervösa för att ta fågelvägen hem i dessa dagar då striden om luftrummet är lika skarp som kampen för livsrummet.

Det är inte rådligt för uven att lämna nästet utan tillsyn, även de humana engelsmännen har börjat dressera dräktiga stålhonor att lägga sina gökägg i främmande bon. Dessutom är krigets åska en dålig musik för en vis och bildad man som dessutom är en så stor levnadskonstnär som doktor Munthe.

Men annars har doktorn med det faunaktiga förnamnet varje sommar sen 1933 hälsat på i Sverige. Man har sett fotografier av majestätet och Munthe arm i arm på Solliden, det slott doktorns vän och patient drottning Victoria bäst trivdes på. Han är alltid kungens gäst när han kommer till Sverige.

Det är faktiskt något av faun över doktor Puck, inte bara i namnet. Hans väsen har denna, naturen närstående charme som man förbinder med utövarna av fauneriets graciösa konst.

Sågs som en svensk Rasputin

Att drottning Victoria stod under starkt inflytande av denne farlige man visste alla att berätta. Ja, det fanns folk som i Puck Munthe såg en svensk Rasputin.

Drottningen hade varit lam i högra armen, berättas det t.ex., varför hon ej kunde föra pennan med den handen. Men när Munthe betraktade henne med sin hypnotiska blick skedde samma under som med de lama vid Betesda – hennes arm blev frisk och hon skrev med sin högra hand. Naturligtvis precis den text som den store hypnotisören ingivit henne.

Sånt nonsens! Drottning Victoria var minsann en kvinna av annan kaliber än den svaga ryska tsarevnan. Drottningen var en starkt personlig kvinna med mycken begåvning och att hon fängslades av en man med doktor Pucks själsgåvor och starka individualitet är ju ej tecken på svaghet utan tvärtom på styrka.

Drottning Victoria var en stark individ och det är ju på sätt och vis märkligt att två så starka personligheter som drottningen och Munthe kunde enas. Det kunde de väl inte alltid, även om uppfostran och bildning är den bästa materian av vilken broar över åsiktsklyftor kunna byggas. Drottningens starkt accentuerade hohenzolleri, hennes nästan religiösa respekt för etikett och drill borde gå så illa ihop som möjligt med doktor Pucks galliska patos och anglosaxiska livssyn, och ibland skar det sig det är tydligt.

Att vänskapen mellan drottningen och Munthe segrade över svåra meningsskiljaktigheter visar att den var djup och äkta.

En av de kända beröringspunkterna mellan dessa båda starka själar var bådas varma medlidande med djuren.

Under en lång samaritbana

Munthes djurkärlek har säkert blivit så stor för att under sin långa samaritbana övat upp sin människokärlek. Jag tror det är i den ändan man måste börja. Är man inte alla människors vän kan man nog inte vara alla hundars.

Jag hade inte alls ett intryck av att han var likgiltig för publik när jag träffade Puck Munthe för ett par år sedan. Jag vet mig inte ha träffat en mera talför herre, en mera lysande berättare, full av malice och laddad som en kanon av upplevelser och erfarenheter.

Vad säger jag – kanon? – jag menar en stillsam kulspruta, om ett sådant verktyg kan kallas stillsamt, som i ett enda småsprutande kvart efter kvart, timme efter timme underhöll åhörarna med de mest fantastiska verklighetsdikter.

En vacker höstdag 1938 fick jag en vänlig inbjudan till lunch från ett högadligt värdskap på ett slott några mil ifrån Stockholm. Två gäster voro inbjudna. Puck Munthe och artikelförfattaren. Jag gladde mig mycket över att få göra den intressante mannens bekantskap, men gjorde mig inga överdrivna förväntningar beträffande det andliga utbytet av samvaron med ett åttioårig, nästan blind herre, som naturligtvis var knarrig, bortskämd och högdragen.

Varför jag gjort upp denna orättvisa bild av författaren till San Michele som berett mig så stor fröjd med sina böcker förstår jag inte, men så dum var jag alltså.

Inte gammalmansljum

Han var ingenting av allt detta, inte ens åttioårig. Det var en spänstig, vänlig, klarhuvad herre jag mötte. Inte det minsta gammalmansljum, tvärtom. Han raljerade och polemiserade som den värsta rabulist. Uttalade frejdiga oförgripliga meningar om dagens politik och det nya Sveriges handel och vandel. Han kritiserade med valda exempel svensk press av olika valörer och kulörer och jag minns väl hur han till värdens bestörtning konstaterade att en andligt fri man inte behövde känna sig alldeles isolerad från kulturgemenskapen så länge Torgny Segerstedt redigerade Göteborgs Handelstidning.

Jag tyckte att det var en märkvärdigt från och frisk hovläkare och räckte honom i ett anfall av sympati min arm för att föra honom upp för en trappa. Han avböjde en smula irriterat och jag ursäktade mig med att jag trodde att doktorn såg illa. Han svarade: ”Ibland tycker jag att jag ser alldeles för bra.”

Minnet var det tydligen inte heller något fel på. Lunchen var ett enda munthekåseri. Han berättade om Charcot, den ryktbare läkaren från Faubourg St. Germain – den dåtida envåldshärskaren inom hela den medicinska fakulteten – som ”delade alla nervspecialisters lott att vara omgiven av en livvakt av neurotiska, hjältedyrkande damer”. Han talade om kyrkogården i Leksand, ”den enda kyrkogård i världen som övervinner dödens fasa” och han citerade valda stycken ur en bok han utgivit på engelska som aldrig skulle översättas till svenska. Det hade han lovat drottningen.

En mycket livlig skildring gav doktorn av ett besök som Kejsar Wilhelm avlagt hos honom i hans palä på Capri. Doktor Puck hade försökt undanbe sig besöket men givit efter på drottningens anmodan.

Kejsaren anlände civilklädd, berättade doktorn, vilket kom honom att dra en suck av lättnad.

Det var alltså inte kaiserns avsikt att erövra palät med alla dess sällsynta konst- och antikskatter. Hade så varit fallet så hade kejsaren givetvis varit iförd den uniform han använde vid den sortens härnadståg.

Men han var eskorterad av ett oroväckande stort följe. Icke mindre än tolv ”stora tyskar” instego i hans sällskap. Även de civilklädda, vilket kom dem att se en smula tafatta ut, ovana som de voro vid den slags maskerad.

Kejsaren besåg slottet med en grundlighet som vore han bouppteckningsman för ett sterbhus. Han avgav, med den sammanlagda säkerheten hos konsthistorikern, antikvetaren, den klassiskt bildade humanisten och arkeologen, de mest auktoritativa omdömen och värdesättningar.

Föremålet som gåva

Ett av antikföremålen föll kejsaren mycket i smaken varför en adjutant viskade i Munthes öra att det nog skulle göra ett gott intryck på kejsaren om föremålet överräcktes till honom, som gåva.

Munthe såg oförstående ut och svarade naivt: ”Behöver man ge honom något som han vill ha? Tar han inte det helt enkelt?”

När kejsaren hade slutat bouppteckningen lät han nådigt göra veterligt att han var rätt nöjd med det han sett och pekade med en gest, som när man ger en rundlig dricksslant, på en vittrad torso – som antagligen en gång i tiden böjt sitt mistade huvud för kejsar Tiberius och höjt den av tiden stympade högerarmen till romersk hälsning – och sade:

”Många dyrbara skatter äger ni, herr doktor men denna är den som representerar det högsta penningvärdet.”

Munthe svarade: ”Ers majestät, jag har inte för sed att i pengar värdera mina konstskatter men beträffande denna torso har jag av en händelse kommit att göra ett undantag. Jag vet alltså med största bestämdhet att det är den enda sak i hela detta hus som ingenting är värd. Den är inte ens av marmor – den är av gips.”

Kejsarens sortie var så snabb att de tolv stora tyskarna hade svårt att hinna med.

Puck Munthes syn på läkarens kall är upplyftande ideellt. Han anser att läkarna borde avlönas av staten och avlönas lika väl som de engelska domarna. De som inte gilla en sådan anordning kan spekulera på börsen eller öppna butik. Läkarna böra gå omkring som visa män, ärade och beskyddade av alla sina medmänniskor.

”Hur länge skall vi fortsätta att lura våra patienter med all den dyrbara patentmedicinen med nyuppfunna namn men med alla rötterna sprungna ur medeltida vidskapelse? Vi vet ju att antalet verksamma medikamenter kunna räknas på våra fingrar och äro till salu i naturens stora apotek för billigt pris.”

Ja, det låter sig ju sägas men doktor Munthe tycks inte ha levt som han ordinerat.

Doktorn känner människosjälen och har avlyssnat många hjärtans hemliga slag, och visar en egendomlig sinnets enkelhet mitt i all världslig prålighet.

Människor vill inte veta sanningen om sina sjukdomar, hur ivriga de äro att påstå det. Det vet Munthe och han har skött sina patienter därefter varför de ofta ha levat många år längre än de skulle ha gjort om de fått den efterlängtade fulla vissheten.

Genom Puck Munthes liv och verk går en röd tråd av varm medkänsla med de lidande och förtryckta. Hans kolossala popularitet hos furstar och mäktiga har inte avtrubbat hans hjärtas känselspröt.

Under de alltför få timmar jag haft glädjen att vara tillsammans med Munthe har jag haft en känsla av att livet pulserat hastigare, att tillvaron är skönare och rikare än jag fattat.

Vi talade på hemresan från lunchen om en känd person som nått hög ålder och var vid full vigör. Jag uttryckte min beundran för denna prestation men Munthe sade: ”Tja, är den prestationen så märklig! Han tillhör de lyckliga eller olyckliga människorna som inte känner så mycket. Det går åt så lite bensin.”

Puck Munthe har inte varit billig i drift. Genom hans motor ha de dyraste essenser strömmat, pressade ur starka upplevelser under ett händelserikt liv. Blandade med livets safter, vilka i rikt mått flödat i hans själ.

Med en värdigare tillflyktsort

För kungsörnens mäktiga symbol har han aldrig glömt de små, vingade varelser på vars huvuden inga kronor sitta. Åt dem har han givit en värdigare tillflyktsort än den hattmodet så ofta anvisat dem, han har varit alla fåglars vän och han har fått sin lön härför – själv har han blivit en fågel, en sällsam, ruggig en med skumma ögon men med en inre klarsyn som låtit honom blicka djupt in i människors underliga öden.

På diktens vingar har denne sällsynte, svenske flyttfågel svävat över tillvaron och kring San Michele, fågelboet på det sköna Capri, står det samma skimmer av dikt och äventyr som i sagorna i Tusen och en natt.

Förkortad version av artikel publicerad i Vecko-Journalen Nr 21 1941

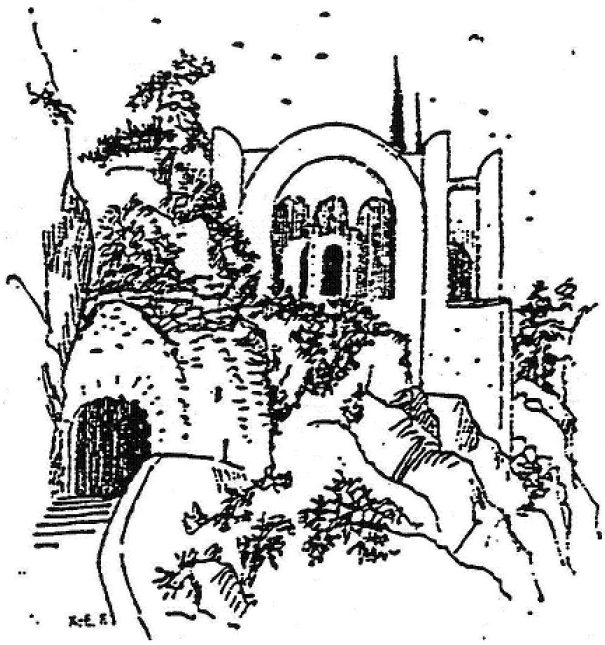

TIDSFRAGMENT

Kapitel 1

Giulio Andreotti (1919–2013), den nyligen avlidne och omdiskuterade livstidssenatorn, 33 gånger minister varav 7 gånger premiärminister, vars anklagelse för ”concorso esterno in associazione mafiosa”, externt deltagande i maffiaorganisation, preskriberats, var en minst sagt mycket inflytelserik politiker i övergången till dagens demokrati under återuppbyggnaden av efterkrigstidens Italien. Han beskrev och nyanserade tänkvärt definitionen av makt med att vid sidan om begreppet ”il potere logora chi ce l’ha”, makten tär på den som har den, formulera ”il potere logora chi **non** ce l’ha”, makten tär på den som **inte** har den.

Giulio Andreotti var ju en av Italiens främsta och mest erfarna politiker, en mycket skarp och beläst man begåvad med humor. Hans gestalt gav inget utmärkande tydligt första intryck. Man möttes av en kortväxt, starkt kutryggig, gråtonad man i mörk kavaj och slips vars ansikte till hälften doldes av glasögonens tjocka svarta sköldpaddsbågar, en bild som långt ifrån stämde med maktens idealiserade stereotyper. Men vid närmare samtal rådde det för åhöraren ingen tvekan om att det var Italiens inrikespolitiska historia ”in persona” man talade med.

En ytterligare variant till de två ovan nämnda beskrivningarna av maktens egenskaper som jag gärna placerar på en hypotetisk delad andra plats, skulle kunna lyda: ”il potere logora **soprattutto** chi **non lo vuole avere**”, makten tär **särskilt** på den som **inte vill ha den**.

För att gå bortom bilden av hans egen självporträttering och försöka få ett ordentligt grepp om vem han var kan man inte lägga pussel i traditionell mening utan bör man snarare lägga ett par av dennes mest oförenliga pusselbitar intill varandra. I mellanrummet som kommer att uppstå mellan dessa, i konturernas ovilja att stämma, öppnar sig ett bråddjup och eventuellt även förnimmelsen av mannen Andreotti och vidden av hans roll.

Men Giulio Andreotti var, vid sidan om en framstående statsman, även en man med en speciell relation till ön Capri, liksom förre påven Benedikt XVI, Joseph Ratzinger och inte minst till Villa San Michele där den senare även varit boende gäst en kortare tid. Spår av Andreottis koppling till Villa San Michele finner vi i Arvid Andréns upplysande bok om Capri, “*CAPRI, dall’età paleolitica all’età turistica*” – (*Capri – Från stenålder till turistålder*) utgiven på italienska av Stiftelsen San Michele under Levente Erdeös intendentskap. Professor Arvid Andrén hade då hunnit vara direktör vid Svenska Institutet i Rom under två mandatperioder, 1948-1952 samt 1964-1966. En första svenskspråkig utgåva av publikationen hade 1975 utgivits av Svenska Humanistiska Förbundet, medan den engelskspråkiga gavs ut på 1980- talet. 13 september 1990 signerades förordet till upplagan på italienska, som skulle komma att ges ut i april 1991, av Italiens dåvarande premiärminister Giulio Andreotti.

Kapitel 2

Ungefär 22 år senare, den 1 april 2013, kunde jag konstatera att jag kommit fram till dagen för mitt 10-års jubileum som chef på Villa San Michele! När jag 10 år tidigare landade på Capri var utgångspunkten att man under urvalsförfarandet noga understrukit att första året skulle vara ett provanställningsår och följande förlängningar knappast skulle kunna leda till mer än 7 års tjänstgöring sammanlagt. Oron var stor för att blivande intendent med tiden skulle komma att uppfatta sin chefsroll som ett drag i sin personlighet snarare än en yrkesroll med risk för att villan skulle komma att behandlas som en privat ägodel att nyttjas snarare än en statlig egendom att förvaltas.

Glädjande nog kan jag uppenbarligen mer än 7 år efteråt, mer exakt 10 år, 1 månad och 12 dagar senare, sitta och skriva om saken med viss distans vilket jag tolkar som att jag kanske ändå kunnat hålla isär privatperson och yrkesroll, med ansvar för denna fantastiska plats. Nu återstår ett knappt år för att hinna putsa klart däck och roder skinande blankt.

Kapitel 3

Med anledning av att mitt förordnande upphör sista april 2014 och med hänsyn till att min kommande efterträdare skulle kunna ha medföljande familj att flytta långväga ifrån till Capri, beslutade styrelsen för Stiftelsen San Michele tillika styrelse för Svenska Institutet i Rom att bereda en tidig utlysning. I oktober 2012 gick den av stapeln varpå man på Stiftelsen San Micheles styrelsemöte redan den 23 april 2013 kunde besluta vem som skulle komma att leda den framtida verksamheten.

40 kandidater hade sökt tjänsten varav många mycket välmeriterade med breda erfarenheter inom skilda, för denna chefsroll, relevanta yrkesfält och kompetensområden. Av dessa valdes till intendent och VD toppdiplomaten, Italiens vice utrikesminister i Monti-regeringen, FNs generalsekreterares särskilda sändebud i konfliktområdena Irak och Afganistan, svensk-italienaren Staffan de Mistura. Med tanke på dennes särskilda, extremt avancerade och svårslagbara yrkeskarriär var frågan om verksamhetens framtida huvudinriktning säkert en relevant grund för beslutet.

Detta efterträdarval känns väldigt spännande för mig som lett Villa San Michele under de sista tio åren. Vi är välbekanta med varandra och jag särskilt med hans internationella uppdrag. Staffan de Misturas resning är utan tvivel sådan att det stora förbättringsarbete av samtliga Villa San Micheles verksamhetsområden, samt skapandet av nya verksamhetsgrenar, som pågått de senaste åren både kommer att fortsätta och ytterligare förbättras, även med hjälp av den sammanvävda helhetsgrund som nu finns att utgå från.

Villa San Michele är idag en liten modern kulturinstitution, med internationell prestige, många samarbetspartners och en relativt ung, kompetent och lyhörd organisation. En av mina största förhoppningar är därför att Staffan de Mistura med sitt högklassiga internationella nätverk, sin personliga prestige och med stöd av Villa San Micheles berömmelse och kända profil, skall kunna minska villans turistmarknadsekonomiska beroende, som idag uppgår till 90-95% av den totala omsättningen. En framgång av det slaget skulle dels ge möjlighet att stärka musei- och kulturverksamhetens innehåll, utbud och storlek, dels ge möjlighet att vidareutveckla en eller flera av Axel Munthes och Villa San Micheles andra inneboende kall inom andra fält än det specifikt “kulturella”.

Villa San Michele, 15 maj 2013

Peter Cottino
Intendent

B Föreningspost

SÄLLSKAPETS STYRELSE

Bengt Jangfeldt	ordförande	08 – 782 99 67 jangfeldt@bredband.net
Gudrun Dahlberg	sekreterare	08 – 650 41 51 gudrun.dahlberg@regeringskansliet.se
Yvonne Ribbentoft	skattmästare, redaktör, klubbmästare	08 – 83 28 11 ribbentoft@comhem.se
Bo Andersson		08 – 664 42 03 boart@telia.com
Tove Faye-Wevle		08 – 714 85 25 tove.faye-wevle@comhem.se
Monica Breidensjö		08 –641 23 30 monica@breidensjo.se
Lars Markstedt	suppleant	08 – 580 12 407 lars.markstedt@telia.com

Sällskapets adress: c/o Gudrun Dahlberg
Västmannagatan 103 A, 2 tr
112 43 Stockholm

Årsavgiften 200:- per person och 350:- för familj
insättes på plusgiro 25 96 90-6.
Glöm inte att ange avsändare.

Har du något trevligt minne från San Michele eller något annat att berätta som kan intressera våra medlemmar – skriv till Yvonnes e-post: ribbentoft@comhem.se

---

Ansvarig utgivare: Bengt Jangfeldt
Redaktör: Yvonne Ribbentoft
Redigering: Per Mattsson